

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ÇEKİŞMELİ BOŞANMA SÜRECİNDEKİ BİREYLERİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ VE BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ*

Seda ORAL¹, Şahide Güliz KOLBURAN²

ÖZ

Bu araştırma İstanbul İli Anadolu Adalet Sarayı'nda çekişmeli boşanma davası devam etmekte olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi amacı ile gerçekleştirilmiş nicel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini 2018-2019 yıllarında İstanbul Anadolu Adalet Sarayı 1,2,3,...23. Aile Mahkemeleri'nde çekişmeli boşanma sürecinde olan 98 (%59.4) kadın 67 erkek (%40.6) toplamda 165 kişi oluşturmuş olup katılımcılara Kişisel Bilgi Formu aracılığı ile sorular sorulmuş ardından Empatik Eğilim Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği uygulanmıştır. Verilerin analizi için SPSS 24.0 kullanılmış olup analizlerde puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık puanının normal olduğu görülmüş olup ölçek puanlarının normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda hipotez testlerinde parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Puanların sosyodemografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi için t testi ve ANOVA testi k (k>2) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır. Aynı zamanda puanlar arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler ve elde edilen bulgular doğrultusunda bireylerin empatik eğilim düzeyiyle cinsiyet, herhangi bir işte çalışma durumu ve boşanma kararı veren tarafın kim olduğu konularında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bilişsel esneklik düzeyleri ile ise cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, diğer eşin eğitim düzeyi, evlenme şekli, çocuk sayısı, boşanmaya karar veren tarafın kim olduğu, boşanma sürecinde diğer eşin talep ve beklentileri anlama durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Boşanma, Empatik Eğilim, Bilişsel Esneklik, Aile

THE INVESTIGATION OF EMPATHETIC TENDENCY LEVEL AND COGNITIVE FLEXIBILITY LEVEL AMONG INDIVIDUALS HAVING ONGOING PROCESS OF CONTESTED DIVORCE ACCORDING TO SOME VARIABLES

ABSTRACT

This is a quantitative research aimed to analyze the investigation of empathetic tendency level and cognitive flexibility level among individuals having ongoing process of contested divorce according to some variables at Anadolu Justice Palace, in the city of Istanbul. The population of the research is composed by 165 individuals 98 female (% 59,4) and 67 male (% 40,6) having ongoing process of contested divorce in family courts number 1, 2, 3, ..., 23 of Istanbul Anadolu Justice Palace in the years 2018-2019. Several questions were asked to the participants via Personal Information Form, then Empathetic Tendency Scale and Cognitive Flexibility Scale were given. In data analysis SPSS 24.0 was used, in order to identify suitability of the scores to normal distribution kurtosis and skewness were analyzed. It was seen that kurtosis and skewness were normal, and it was also found that scores of the scales were normally distributed. In this context, parametric test methods were used for the hypothesis testings. T-test was used for analyzing whether the scores would show significant difference according to sociodemographic characteristics, and ANOVA was used for the analysis of k-grouped (k>2) variables. Pearson Correlation Test was used in the analysis of relationship between scores. Findings having through these analysis show that significant relationship between empathetic tendency and the issues of gender, having a job, party deciding to divorce. It was found out that there is a significant relationship between individuals' cognitive flexibility level and gender, age, educational level, his/her spouse's educational level, type of the marriage, number of children, party deciding to divorce, the level of understanding other party's expectations through divorce process.

Key Words

Divorce, Empathic Tendency, Cognitive Flexibility, Family

*Bu makale Seda Oral'ın İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Şahide Güliz Kolburan'ın danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinin özetidir.

¹Sosyal Hizmet Uzmanı, Anadolu Adliyesi, İstanbul, e-mail: sedaoral@stu.aydin.edu.tr, ORCID:0000-0002-8386-4378

²Dr., İst. Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-mail: sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr, ORCID:0000-0002-7403-6933

Alıntılama: Oral, S., Kolburan, Ş.G. (2019). Çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 165-178.

Giriş

Boşanma; evliliği gerçekleştirmiş her iki birey de yaşamına devam ediyorken evlilik birliğinin yasal yollarla bitirilmesi (Akıntürk, 1996, s.252). Türkaslan (2007)'in belirttiği gibi bağımsız olan iki kişinin gerçekleştirdiği ve ortak bir hayat oluşturmayı hedefledikleri bu durum beraberinde anlaşmazlık, gerilim gibi sorunları getirebilmektedir. Bu da boşanmalara sebebiyet verebilir. Evliliğin gerçekleştirilmesi gibi boşanmanın gerçekleştirilmesi de yasal yollar ile yapılır. Boşanma ile birlikte bireylerin yaşam alanları, sosyal çevreleri hatta iş yaşamları değişebilmektedir. Boşanma aşaması beraberinde sosyoekonomik problemler ve yalnız anne-baba olmak gibi sorunlara yol açabilmektedir. Fakat boşanmanın etkisi kişinin sosyal çevresi, ekonomik gücü gibi değişkenlere göre farklılaşabilir. Boşanma sürecinin yıpratıcı özelliğinden bireyler etkilenebilir (Aksoy, 2017).

İnsan hayatındaki en zorlu süreçlerden olan boşanma süreci Mert (2017)'in belirttiği gibi, bireylerin yıpranma payının yüksek ve yaşam motivasyonunun düşük olabileceği bir dönemdir. Özellikle tarafların müşterek çocuğun velayeti, mal paylaşımı vb. gibi konular anlaşmazlık yaşamaları sebebi ile çekişmeli olarak devam eden boşanma davası sürecinde olmaları ve sürecin ortalama iki yıl sürüyor olması bireylerin psikososyal hayatını olumsuz etkileyebilmektedir (Mert, 2017). Eşler arasında meydana gelen iletişimsel aksamlar boşanma nedenlerinin zeminini oluşturabilmektedir. İletişim esnasında empati gösterebilme; evlilik hayatındaki problemlerin çözülmesine fayda sağlayabileceği gibi boşanma sürecinde de aynı etkiye sahiptir (Dökmen, 2014).

İnsan ırkı geçmişten bugüne sık sık değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Hayatta kalabilmesi için bu değişimlerle baş etmek durumunda kalmıştır. Süreç içerisinde karşılaşılan zorluklar farklılaşmış olsa da insan ırkının başa çıkma zorunluluğu devam etmektedir. Bu zorunluluk karşısında gösterebileceği en etkili davranışlardan biri de esneklik olmuştur (Thurston ve Runco, 1999). Bilişsel esneklik kavramına baktığımızda Erdener (2003)'in vurguladığı gibi en basit tanımı ile alternatif üretebilmektir. Bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan kişiler olaylar karşısında konsantrasyon sağlar ve problem çözücü rol üstlenirler. Çevredeki beklenmedik değişimlere açıktırlar. Grattan, Bloomer, Archambault ve Eslinger (1994)'in yaptığı çalışmaya göre beyinde meydana gelen zedelenme ardından bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile empati düzeylerinin düştüğü saptanmış olup bilişsel esneklik düzeyi ile empatik eğilim düzeyi arasında doğru orantı olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, çekişmeli boşanma sürecinde olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin cinsiyetlerine, yaşlarına, evlenme şekillerine, eğitim düzeylerine, boşanma sürecinde profesyonel yardım alıp almama durumlarına, evlilik süresine, evliliğin gerçekleştirildiği yaşa, çocuk sahibi olup olmama durumuna, çocuk sayısına ve boşanma davasının açılmasının öncelikli nedenine göre farklılık gösterir mi? sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırma nicel araştırma türlerinden betimsel tarama modeli bir çalışmadır. Araştırmaya dâhil edilen bireylere Kişisel Bilgi Formu, Empatik Eğilim Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği uygulanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İl'inde çekişmeli boşanma sürecinde olan bireyler, araştırmanın örneklemini ise İstanbul Anadolu Adalet Sarayı 1.,2.,3.,...23. aile mahkemelerinde 2018-2019 yıllarında çekişmeli boşanma davaları devam etmekte olan bireyler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu 98'i kadın 67'si erkek olmak üzere 165 kişiden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada oranlı küme örneklem şekli uygulanmıştır. Araştırma için Adalet Bakanlığı'ndan ve İstanbul Aydın Üniversitesi'nden gerekli izinler alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu; araştırmacı tarafından düzenlenmiş olup bireylerin cinsiyet, yaş, çalışma durumunu, eğitim durumu, eşlerinin eğitim durumunu, evlenme şeklini,

evlilik yaşını, çocuk sayısını, evlilikteki problemlerin çözümüne yönelik profesyonel destek alıp almama durumunu, boşanma kararını kimin verdiğini, boşanma aşamasında diğer eşin talep ve beklentilerini anlayabilme durumunu belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Empatik Eğilim Ölçeği; Dökmen (1988) tarafından empatik duyarlılığı olan kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış olan likert türü bir ölçme aracıdır. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert tipi bir ölçektir. Bireylerin her bir madde için işaretlediği sayı bireyin o maddeye ilişkin puanını oluşturmaktadır. Ölçekte 8 madde negatif yazılmış olup, bunların planlaması tersine çevrilerek yapılmaktadır. Empatik Eğilim Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Dökmen (1988) ve Tanrıdağ (1992) tarafından yapılmış Cronbach Alpha değeri 0.82 bulunmuştur.

Bilişsel Esneklik Ölçeği; Kişinin bilişsel esneklik düzeyini ölçmeyi amaçlayan ölçek, Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilmiş ve Çelikkaleli (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 6'lı likert tipi derecelendirmenin (1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-biraz katılmıyorum, 4-biraz katılıyorum, 5-katılıyorum 6-kesinlikle katılıyorum) kullanıldığı bir ölçektir. Toplam puan her maddeye verilen yanıtların toplanması ile elde edilmektedir. Yüksek puanlar yüksek düzeyde bilişsel esnekliği gösterirken düşük puanlar düşük bilişsel esnekliği göstermektedir. Ölçeğe ilişkin farklı çalışmalarda elde edilen Cronbach Alfa katsayıları 0.72 ile 0.87 arasında değişmektedir. Bir hafta ara ile yapılan iki uygulama sonucunda ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısının 0.83 olduğu bildirilmiştir.

Verilerin analizi

Analiz sürecine başlamadan puanların normal dağılım uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçek puanının basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Değerler incelendiğinde her bir puanın basıklık ve çarpıklık katsayılarının -3 ile +3 arasında olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre ölçek puanlarının normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda hitopez testlerinde parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Puanların sosyodemografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi için t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. t-testi, 2 gruplu demografik değişkenlerin analizinde kullanılırken ANOVA testi k ($k > 2$) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır. Bununla birlikte puanlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bazı sosyo-demografik özellikleri ve bu özellikler ve bilişsel esneklik, empatik eğilim düzeylerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Boşanma sürecindeki bireylerin sosyo-demografik özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	98	59.4
	Erkek	67	40.6
Yaş	26-35 yaş aralığı	63	38.2
	36-56 yaş aralığı	102	61.8
Çalışma Durumu	Evet	89	56.7
	Hayır	68	43.3
Eğitim Durumu	Okur-yazar	1	0.6
	İlköğretim	55	33.3
	Lise	36	21.8
	Üniversite	60	36.4
	Yüksek lisans\Doktora	13	7.9
Eş Eğitim Durumu	Okur-yazar	2	1.2
	İlköğretim	59	35.8
	Lise	39	23.6
	Üniversite	56	33.9

	Yüksek lisans\Doktora	9	5.5
Şu andaki eşinizle nasıl evlendiniz?	Tanışıp anlaşarak	85	51.5
	Görücü usulü\İsteyerek	76	46.1
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	2.4
	Diğer	0	0.0
Ne kadar süredir evlisiniz?	0-1 yıl	8	4.8
	1-5 yıl arası	43	26.1
	6-10 yıl arası	37	22.4
	11-15 yıl arası	12	7.3
	16-20 yıl arası	7	4.2
Kaç yaşında evlendiniz?	21 ve sonrası	58	35.2
	20 yaş altı	24	15
	20-25 yaş arası	66	41.3
	26-30 yaş arası	46	28.8
	31-35 yaş arası	20	12.5
Kaç çocuğunuz var?	36-40 yaş arası	4	2.5
	Yok	17	10.3
	Tek çocuk	38	23
	İki çocuk	60	36.4
Evliliğiniz süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım (aile danışmanlığı vs.) aldınız mı?	Üç veya daha fazla	50	30.3
	Evet	58	35.8
Boşanma konusunda kararı kim verdi?	Hayır	104	64.2
	Eşim	16	9.7
	Ben	90	54.5
Eşinizin boşanma aşamasında taleplerinizi ve beklentilerinizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz?	İkimiz birlikte	59	35.8
	Evet	23	14
	Hayır	140	85.4

Çalışmaya katılan bireylerin %59.4'ü kadın, %40.6'sı erkektir. Buna göre bireylerin büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu gözlemlenebilmektedir. Bireylerin %61.8'i 36 ile 56 yaş aralığında, %38.2'si ise 26 ile 35 yaş aralığındadır. Bireylerin %56.7'si çalışırken %43.3'ü çalışmamaktadır. Buna göre bireylerin büyük bir bölümünün çalıştığı söylenebilmektedir. Çalışmaya katılan bireylerin %36.4'ü üniversite mezunu, %33.3'ü ilköğretim mezunu, %21.8'i lise mezunudur. Çalışmadaki bireylerin %35.8'nin eşleri ilköğretim mezunu, %33.9'unun eşi üniversite mezunu, %23.6'sının eşi ise lise mezunudur. Çalışmaya katılan kişilerin %51.5'i eşi ile tanışıp anlaşarak evlenmiş, %46.1'i eşi ile görücü usulü\isteyerek evlenmiş, %2.4'ü ise görücü usulü\istemeyerek eşi ile evlenmiştir. Buradan bireylerin yarısından fazlasının eşi ile tanışıp anlaşarak evlendiği söylenebilmektedir. Çalışmaya katılan bireylerin %35.2'si 21 yıl ve daha fazla bir süredir evli, %26.1'i 1 ile 5 yıl aralığında evli, %22.4'ü 6 ile 10 yıl aralığında evli, %7.3'ü 11 ile 15 yıl aralığında evli olduğu gözlemlenebilmektedir. Bireylerin %41.3'ü 20 ile 25 yaş aralığında evlenmiş, %28.8'i 26 ile 30 yaş aralığında evlenmiş, %15'i 20 yaş altında evlenmiş, %12.5'i 31 ile 35 yaş aralığında evlenmiştir. Bireylerin büyük bir bölümünün 20 ile 25 yaş aralığında evlendiği gözlemlenebilmektedir. Çalışmaya katılan kişilerin %36.4'ünün iki tane, %30.3'nün üç veya üçten fazla, %23'nün tek çocuğu bulunmaktadır. Kişilerin %10.3'nün çocuğu bulunmamaktadır. Evliliği süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler %35.8'iken almayan kişiler %64.2'dir. Boşanma konusunda kendisi karar veren bireyler %54.5'iken %35.8'i boşanma konusunda eşler ikisi birlikte karar vermiş, %9.7'sinin ise boşanma konusunda kararı eşi vermiştir. Eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler %14, eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayamadığını düşünen bireyler ise %85.4'tür. Buna göre çalışmaya katılan bireylerin büyük bir çoğunluğu eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayamadığını düşünmektedir.

Tablo 2. Bireylerin boşanma davasının açılmasının öncelikli nedenine ilişkin bulgular

			Hayır	Evet
	Şiddetli Geçimsizlik	n	30	136
		%	18.1	81.9
	Ekonomik Sorunlar	n	123	43
		%	74.1	25.9
Boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni	Eş tarafından şiddete maruz kalma	n	134	32
		%	80.7	19.3
	Aldatılma	n	130	36
		%	78.3	21.7
	Diğer	n	160	6
		%	96.4	3.6

Çalışmaya katılan bireylerin %81.9'u şiddetli geçimsizliğin boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, kişilerin %25.9'u ekonomik sorunların boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, kişilerin %19.3'ü eş tarafından şiddete maruz kalmanın boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, bireylerin %21.7'si aldatılmanın boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu ileri sürmüştür.

Tablo 3. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının betimsel istatistikleri

	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Bilişsel Esneklik	166	2.50	5.33	4.12	0.65	-0.437	-0.615
Empatik Eğilim	166	2.65	3.90	3.43	0.26	-0.782	0.740

Bilişsel esneklik puan ortalaması 4.12 ± 0.65 , empatik eğilim puan ortalaması 3.43 ± 0.26 dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -3 ile +3 aralığında olduğundan veriler normal dağılıma uygunluk göstermektedir.

Tablo 4. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Cinsiyet		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Kadın	98	4.40	0.58	7.980	0.000*
	Erkek	67	3.70	0.52		
Empatik Eğilim	Kadın	98	3.54	0.20	7.054	0.000*
	Erkek	67	3.27	0.26		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Çalışmaya katılan kadın ve erkekler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<0.05). Kadınların bilişsel esneklik düzeyi erkeklerden daha yüksektir. Çalışmaya katılan kadın ve erkekler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<0.05). Kadınların empatik eğilim düzeyi erkeklerden daha yüksektir.

Tablo 5. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının yaşa göre karşılaştırılması

Yaş		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	26-35 yaş aralığı	63	4.37	0.60	4.126	0.000*
	36-56 yaş aralığı	102	3.96	0.64		
Empatik Eğilim	26-35 yaş aralığı	63	3.44	0.17	0.460	0.646
	36-56 yaş aralığı	102	3.42	0.30		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Yaş aralığı farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0.05$). 26 ile 35 yaş aralığında olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi daha yüksektir. Yaş aralığı farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 6. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının çalışma durumuna göre karşılaştırılması

Çalışma Durumu		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	89	4.09	0.59	-0.385	0.701
	Hayır	68	4.13	0.74		
Empatik Eğilim	Evet	89	3.38	0.22	-2.241	0.027*
	Hayır	68	3.48	0.31		

(* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Çalışan ve çalışmayan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$). Çalışan ve çalışmayan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0.05$). Çalışmayan bireylerin empatik eğilim düzeyi daha yüksektir.

Tablo 7. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması

Eğitim Durumu		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Okuryazar-İlköğretim	56	3.91	0.71	3.389	0.020*
	Lise	36	4.10	0.63		
	Üniversite	60	4.28	0.59		
	Yüksek lisans\Doktora	13	4.22	0.58		
Empatik Eğilim	Okuryazar-İlköğretim	56	3.44	0.32	0.412	0.744
	Lise	36	3.46	0.26		
	Üniversite	60	3.41	0.19		
	Yüksek lisans\Doktora	13	3.40	0.25		

(* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Eğitim durumu farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0.05$). Üniversite mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.28), okuryazar-ilköğretim mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Eğitim durumu farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 8. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eş eğitim durumuna göre karşılaştırılması

Eş Eğitim Durumu		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Okuryazar-İlköğretim	61	3.95	0.71	3.223	0.024*
	Lise	39	4.06	0.62		
	Üniversite	56	4.29	0.60		
	Yüksek lisans\Doktora	9	4.34	0.50		
Empatik Eğilim	Okuryazar-İlköğretim	61	3.44	0.33	0.709	0.548
	Lise	39	3.46	0.22		
	Üniversite	56	3.40	0.19		
	Yüksek lisans\Doktora	9	3.36	0.28		

(* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Eşlerinin eğitim durumu farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0.05$). Eşinin öğrenim düzeyi yüksek lisans\doktora olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.34) eşi okuryazar-ilköğretim mezunu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Eşlerinin eğitim durumu farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 9. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının şu anki eş ile evlenme durumuna göre karşılaştırılması

Şu andaki eşinizle nasıl evlendiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Tanışıp anlaşarak	85	4.29	0.57	6.912	0.001*
	Görücü usulü\İsteyerek	76	3.92	0.70		
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	3.98	0.56		
Empatik Eğilim	Tanışıp anlaşarak	85	3.44	0.23	0.723	0.487
	Görücü usulü\İsteyerek	76	3.41	0.29		
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	3.56	0.23		

(* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Şu anki eşi ile evlenme durumu farklı olan kişiler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0.05$). Tanışıp anlaşarak evlenen kişilerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.29), görücü usulü\isteyerek evlenen kişilerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Şu anki eşi ile evlenme durumu farklı olan kişiler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 10. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının evli olma süresine göre karşılaştırılması

Ne kadar süredir evlisiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	0-1 yıl	8	4.17	0.63	2.258	0.065
	1-5 yıl arası	43	4.30	0.59		
	6-10 yıl arası	37	4.22	0.64		
	11-20 yıl arası	19	3.99	0.55		
	21 ve sonrası	58	3.95	0.71		
Empatik Eğilim	0-1 yıl	8	3.42	0.17	0.562	0.691
	1-5 yıl arası	43	3.40	0.18		
	6-10 yıl arası	37	3.40	0.23		
	11-20 yıl arası	19	3.43	0.31		
	21 ve sonrası	58	3.47	0.32		

Evli olma süresi farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$). Evli olma süresi farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 11. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının evlenme yaşına göre karşılaştırılması

Kaç yaşında evlendiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	20 yaş altı	24	3.95	0.66	0.987	0.401
	20-25 yaş arası	66	4.19	0.70		
	26-30 yaş arası	46	4.19	0.58		
	31 yaş ve sonrası	24	4.07	0.56		
Empatik Eğilim	20 yaş altı	24	3.50	0.24	2.327	0.077
	20-25 yaş arası	66	3.45	0.27		
	26-30 yaş arası	46	3.43	0.22		
	31 yaş ve sonrası	24	3.32	0.27		

Evlenme yaşı farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Evlenme yaşı farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 12. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının çocuk sayısına göre karşılaştırılması

Kaç çocuğunuz var?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Yok	17	4.08	0.51	3.111	0.028*
	Tek çocuk	38	4.38	0.57		
	İki çocuk	60	4.09	0.65		
	Üç veya daha fazla	50	3.96	0.71		
Empatik Eğilim	Yok	17	3.36	0.13	0.801	0.495
	Tek çocuk	38	3.40	0.20		
	İki çocuk	60	3.44	0.26		
	Üç veya daha fazla	50	3.46	0.32		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Çocuk sayıları farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Tek çocuğu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.38), üç veya daha fazla çocuğa sahip bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Çocuk sayıları farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 13. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının profesyonel yardım alıp almama durumuna göre karşılaştırılması

Evliliğiniz süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım(aile danışmanlığı vs.) aldınız mı?		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	58	4.24	0.69	1.585	0.115
	Hayır	104	4.07	0.62		
Empatik Eğilim	Evet	58	3.41	0.23	-0.741	0.459
	Hayır	104	3.45	0.27		

Sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler ile almayan kişiler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler ile almayan kişiler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 14. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının boşanma kararını veren bireye göre karşılaştırılması

Boşanma konusunda kararı kim verdi?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Eşim	16	3.53	0.69	8.464	0.000*
	Ben	90	4.22	0.60		
	İkimiz birlikte	59	4.11	0.65		
Empatik Eğilim	Eşim	16	3.14	0.32	13.922	0.000*
	Ben	90	3.48	0.24		
	İkimiz birlikte	59	3.43	0.22		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Boşanma kararını veren birey\ bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Boşanma kararını kendisi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.22) boşanma kararını eşi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür (3.53). Boşanma kararını veren birey\ bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Boşanma kararını kendi veren bireylerin empatik eğilim düzeyi en yüksek iken (3.48), boşanma kararını eşi veren bireylerin empatik eğilim düzeyi en düşüktür (3.14).

Tablo 15. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eşin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlama durumuna göre karşılaştırılması

Eşinizin boşanma aşamasında taleplerinizi ve beklentilerinizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz?		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	23	4.40	0.41	3.204	0.002*
	Hayır	141	4.07	0.68		
Empatik Eğilim	Evet	23	3.45	0.17	0.697	0.489
	Hayır	141	3.42	0.27		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler ile düşünmeyen bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireylerin bilişsel esneklik düzeyi daha yüksektir. Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler ile düşünmeyen bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 16. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının ilişkisi

		Bilişsel Esneklik	Empatik Eğilim
Bilişsel Esneklik	r	1	0.521*
	p		0.000
Empatik Eğilim	r	0.521*	1
	p	0.000	

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Bilişsel esneklik puanı ile empatik eğilim ($r=0.521$) puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0.05$).

Tartışma ve Sonuç

Çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin cinsiyete göre değişip değişmediğini tespit etmek amacıyla yapılan analizin sonucunda, anlamlı bir fark olduğu, kadınların bilişsel esneklik düzeylerinin erkeklerin bilişsel esneklik düzeylerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Cinsiyet ve bilişsel esneklik ilişkisinin incelendiği bir çalışmada anlamlı bir fark bulunmadığı

görülmüştür (Martin ve Rubin, 1995). Altunkol (2011) tarafından üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiş olan araştırmada ise bilişsel esneklik düzeyinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmış olup araştırmaya katılım sağlayan erkek bireylerin kadın bireylere oranla bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma dâhilinde ise kadınların bilişsel esneklik düzeyleri erkeklerin bilişsel esneklik düzeyinden daha yüksektir.

Köseoğlu (1994), Dinçyürek (2004) ve Kocabaş (2016)'ın araştırmasına göre empatik becerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Demografik değişkenlere göre empatik eğilimlerin incelendiği bir diğer çalışmada ise cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı saptanmıştır (Yılmaz ve Akyel, 2008; Ekinci, 2009; Kiraz, 2011; Gülle, 2015). Cinsiyete göre empatik eğilim düzeylerinin değerlendirildiği çalışmalarda ise kadınların erkeklere göre empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldırım, 1992; Şahin ve Özbay, 1999; Kite, Deaux and Haines, 2008; Kapıkıran, 2009; Ekinci ve Aybek, 2010; Allemand, Steiger and Fend, 2015). Ekinci ve Aybek (2010) kadınların erkeklere oranla daha incinebilir ve duygusal olduklarını bildirmektedir. Dökmen (1988) ise empatik eğilimi yüksek kişilerin ilişkilerinde daha ılımlı, anlayışlı ve olduklarını ifade etmektedir. Kadınların diğer bireylere yardımcı olma arzusunun erkeklere oranla daha yüksek olma olasılığı düşünüldüğünde de kadınların empatik eğilim düzeylerinin yüksek olabileceğini sonucuna ulaşılabilir.

Yapılan araştırmanın bir diğer alt amacı ise çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığıdır. Yaş değişkenine göre yapılan analiz sonucuna bakıldığında, 26-35 yaş arası bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğunun saptanmasına karşın çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Literatür bilgisi incelendiğinde ise Öz (2012)'ün araştırmasında ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeyleri ile buldukları öğrenim kademeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte daha önce yapılan çalışmalarda yaş ile bilişsel esneklik düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı çalışmalar dikkat çekmektedir (Altunkol, 2011; Dağgeçcen Başsu, 2016). İlgili alanyazın incelendiğinde Mert (2017)'in anlaşmalı ve çekişmeli boşanan bireylerin empatik eğilim düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada empatik eğilim ile yaş arasında anlamlı bir ilişki saptanmadığı, literatürde empatik eğilim düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir sonucun bulunduğu bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmüştür.

Bir diğer alt amaç olan çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ile eğitim durumları arasındaki analiz sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunduğu, çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile eğitim durumları arasındaki analiz sonuçlarına bakıldığında üniversite mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin en yüksek olduğu, okuryazar-ilköğretim mezunu bireylerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde ise daha önce bilişsel esneklik konusunda yapılan çalışmaların üniversite öğrenimine devam etmekte olan öğrencilere uygulandığı, bu sebeple eğitim durumu değişkeninin değerlendirmeye alınmadığı ve bu konuda herhangi bir veri mevcut olmadığı görülmüştür. Eğitim durumu ve empatik eğilim ilişkisi konusunda ilgili alanyazın incelendiğinde Yetişen (2018)'in yapmış olduğu bağlanma stilleri ile empatik eğilim düzeyi ilişkisinin incelendiği çalışmada ise eğitim düzeyi değişkeni ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı, Mert (2017)'in çalışmasında ve ilgili diğer alanyazın incelendiğinde de empatik eğilim düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir sonucun bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Bireylerin eşlerinin eğitim durumları ile bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarında ise eşi yüksek lisans/doktora mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, eşleri okuryazar/ilkokul mezunu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin bu araştırma dâhilinde en düşük seviyede olduğu saptanmış olup bireylerin eşlerinin eğitim durumları ile bireylerin empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir sonuç

bulunmadığı sonucuna ulaşılmış olup literatür incelendiğinde bireylerin eşlerinin bilişsel esneklik düzeylerinin ya da empatik eğilim düzeylerinin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bireylerin eşleri ile evlenme durumlarına göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise bu çalışma dâhilinde tanışıp anlaşarak evlenen bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, görücü usulü evlenen bireylerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Bireylerin eşleri ile evlenme durumları ile empatik eğilimleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

Bu çalışma dâhilinde bireylerin evli olma süreleri ile hem bilişsel esneklik düzeyleri hem de empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı saptanmıştır.

Evlenme yaşı ile bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise her ikisi ile de bu araştırma dâhilince anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Bireylerin sahip oldukları çocuk sayıları ile bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarına bakıldığında tek çocuklu ebeveynlerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, çocuk sayısı arttıkça bilişsel esneklik düzeyinin azalma gösterdiği sonucu saptanmış olup empatik eğilim düzeyi ile bireylerin sahip oldukları çocuk sayısı arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bireylerin çekişmeli boşanma sürecinde profesyonel yardım alıp almama durumlarına göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeylerinin analiz sonuçları incelendiğinde hem bilişsel esneklik düzeyi ile hem de empatik eğilim düzeyi ile profesyonel yardım alıp almama durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Bireylerin boşanma kararını kendisinin ya da eşinin vermiş olması durumuna göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeyinin incelendiği analiz sonuçlarına bakıldığında bu çalışmada boşanma kararını kendisi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek seviyede boşanma kararını eşi verenlerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Yine aynı şekilde boşanma kararını kendisi veren bireylerin empatik eğilim düzeyleri yüksek boşanma kararını eşi veren bireylerin empatik eğilim düzeyleri düşük seviyededir.

Bireylerin boşanma aşamasındaki talep ve beklentilerini eşlerinin anladığı düşünme durumu ile bireylerin bilişsel esneklikleri ve empatik eğilimlerinin değerlendirildiği analiz sonuçlarına bakıldığında bilişsel esneklik düzeyi açısından anlamlı bir sonuç bulunduğu, boşanma sürecinde eşinin talep ve beklentilerini anladığını düşünen bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu saptanmış olup empatik eğilim ile herhangi bir anlamlı ilişkisi saptanamamıştır.

Bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerinin korelasyon değeri incelendiğinde, bilişsel esneklik düzeyi ile empatik eğilim düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu ($r=0.521$) görülmüştür. Bu sonuca göre bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri de yüksek olacaktır. Literatürde bu bulguyu destekleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Öneriler

- Katılımcılardan erkek bireylerin kadın bireylere göre bilişsel esneklik düzeylerinin ve empatik eğilim düzeylerinin düşük olduğu göz önünde bulundurularak bu çalışmanın sınırlılığı olan çekişmeli boşanma sürecindeki erkeklerin bu süreci daha kolay atlatabilmeleri ve yeni yaşamlarına uyumlu şekilde katılabilmeleri amacı ile empatik eğilim ve bilişsel esneklik kazandırmak için eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.
- Bu çalışma dâhilinde eğitim düzeyi arttıkça bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin arttığı saptanmış olup ülkemizdeki eğitim düzeyinin artırılmasını destekleyen projeler geliştirilmeli bu konudaki mevcut projeler ise güçlendirilmelidir.
- Kişisel bilgi formu içerisinde bulunan 'evliliğiniz süresince evlilik problemlerini çözme konusunda profesyonel yardım aldınız mı?' sorusuna katılımcıların büyük bir

kısımının 'hayır' cevabını verdiği görülmüş olup bu konuda yönlendirici ve destekleyici çalışmalara gerek duyulduğu düşünülmektedir. Bu amaçla medya ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalar düzenlemesi gerekmektedir.

- Mevcut durumda evlilik birliği devam etmekte olan bireylerin evlilik uyumlarını arttırmak amacı ile empati ve bilişsel esneklik konularında çalışmalar düzenlenmeli ve bu şekilde bireylerin birbirlerinin hislerini ve fikirlerini algılayabilmeleri, sağlıklı iletişim kurabilmeleri gibi konularda katkı sağlanmalıdır.

- Boşanma sürecindeki bireylerle ilgili araştırma yürütülürken adliyede uygulama gerçekleştirmenin bireylerin boşanma sürecinde olmaları nedeni ile endişeli ve gergin oldukları ve kendilerine verilen ölçek ve formu uygulama konusunda düşük motivasyon gösterdikleri zaman zaman eksik bilgiler ile teslim ettikleri bununla birlikte mevcut ölçek ve formların dava sürecini etkilemeyeceği, bilimsel bir araştırma için kullanılacağı bilgisi hem yazılı hem de sözlü olarak katılımcılara bildirilmiş olmasına karşın katılımcıların ideal cevapları verme eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak boşanma konulu çalışmaların yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akıntürk, T. (1996). *Aile hukuku*. Ankara: ÖSYM Basım Matbaası.
- Aksoy, A. (2017). *Boşanma sürecindeki kadın ve erkeklerin adil dünya inançlarının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Allemand, M., Steiger, A.E., & Fend, H.A. (2015). Empathy development in adolescence predicts social competencies in adulthood. *Journal of Personality*, 83(2), 229-241.
- Altunkol, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklikleri ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikkaleli, Ö. (2014). The validity and reliability of the cognitive flexibility scale. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 339-346.
- Dağgeçen Başsu, A. (2016). *Öğretmenlerin bazı demografik özelliklerine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DeCarlo, L.T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 10, 95-116.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2014). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. (52.Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ekinci, Ö. (2009). *Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Ö., & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 3-14.
- Erdener, N. (2003). *Eğitimde yaratıcı düşünme-tasarım ve öngörü yeteneğinin geliştirilmesi*. www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/bilgibankasi/genelkon/114_nusreterdener.htm. Erişim tarihi: 07.09.2011.
- Grattan, L.M., Bloomer, R.H., Archambault, F.X., & Eslinger, P.J. (1994). Cognitive flexibility and empathy after frontal lobe lesion. *Neuropsychiatry, Neuropsychology, & Behavioral Neurology*, 7(4), 251-259.
- Groeneveld, R.A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series D (The Statistician)*, 33(4), 391-399.
- Gülle, M. (2015). *Beden eğitimi ve yüksekokulu öğrencilerinin bölümlerine göre eleştirel düşünme ve empati kurma düzeylerinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hopkins, K.D., & Weeks, D.L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717-729.
- Kapıkıran, N.A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 81-91.
- Kiraz, C. (2011). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin empatik eğilimleri ile narsistik kişilik özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kite, M.E., Deaux, K., & Haines, E.L. (2008). *Gender stereotypes*. In F.L. Denmark & M. A. Paludi (Eds.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (2nd ed., pp.205-236). Westport, CT: Praeger.

- Kocabaş, Ş.B. (2016). *Sosyal bilimler lisesi ve fen lisesi öğrencilerinde duygusal zeka ve empati düzeylerinin karşılaştırılması: Kesitsel bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köseoğlu, S. (1994). *Psikolojik danışmanların empatik becerilerinin ve kişilik özelliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martin, M.M., & Rubin, R.B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623-626.
- Mert, Ö. (2017). *Anlaşmalı ve çekişmeli boşanan bireylerin empatik eğilim düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Moors, J.J.A. (1986). The meaning of kurtosis: Darlington reexamined. *The American Statistician*, 40(4), 283-284.
- Öz, S. (2012). *Ergenlerin cinsiyet, sosyo-ekonomik ve öğrenim kademesi düzeylerine göre bilişsel esneklik, uyum ve kaygı puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M., & Özbay, Y. (1999). Üniversite öğrencilerinin empatik sınıf atmosferine ilişkin algılamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 74-83.
- Tanrıdağ, Ş.R. (1992). *Ankara'daki ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan personelin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thurston, B.J., Runco, M.A., (1999). *Flexibility. Encyclopedia of creativity: Volume 1*. S. R. Pritzker (Ed.), USA: Elsevier Inc.
- Türkarşlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11), 99-107.
- Yetişen, A. (2018). *Üniversite öğrencilerinde empatik eğilim düzeyi ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, İ. (1992). *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, İ., & Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 27-33.